

LOGICZNE METODY UZASADNIANIA WIEDZY W BUDDYZMIE

MICHAŁ LIPNICKI
Zakład Logiki Stosowanej UAM
lelipou@wp.pl

Logika w Indiach, ze względu na przyznawaną jej doniosłą funkcję poznawczą, była zaliczana do epistemologii. Rozumowanie (*anumāna*) zazwyczaj uważano, za jedno ze źródeł wiedzy (*pramāṇa*). Ponadto, podobnie jak w przypadku logiki zachodniej, jej rozwojowi towarzyszyła refleksja nad regułami sprawnej argumentacji, przydającej się w debatach doktrynalnych.

„Okres buddyjski” w dziejach logiki indyjskiej przypada na czas, w którym koncepcje wysuwane i bronione przez przedstawicieli tej szkoły były dominujące i wywierały spory wpływ na poglądy myślicieli wywodzących się z innych tradycji. Za datę rozpoczynającą ów okres przyjmuje się przełom V i VI w. n.e. odpowiadający działalności wielkiego mędrca i świętego buddyjskiego — Dignagi (*Dignāga*). Natomiast moment największej świetności, gdy logika buddyjska osiągnęła najbardziej znaczącą i dopracowaną formę, wiąże się z postacią mnicha Dharmakirtiego (*Dharmakīrti*) żyjącego w VII w. n.e., który znacząco rozwinął i dopracował pomysły swojego wielkiego poprzednika.

W buddyzmie, zgodnie z ogólnymi tendencjami panującymi w filozofii indyjskiej, logika również była ściśle podporządkowana swojej funkcji poznawczej, a rozumowanie (*anumāna*) było uważane z pośrednie źródło poznania (*prāmāṇa*). Jego istota polegała na dostarczaniu wiedzy o stanach rzeczy niemogących stanowić obiektu doświadczenia bezpośredniego, tj. percepcji (*pratyakṣa*), na podstawie obiektów bezpośrednio doświadczanych — znaków (*liṅga*) oraz na skutecznym przekazywaniu tej wiedzy. Wynikiem tak przeprowadzonego podziału funkcji rozumowania było oddzielenie od siebie jego dwóch poziomów: pierwszy, to rozumowanie przeprowadzane dla siebie (*svārthānumāna*) na poziomie mentalnym, czyli źródło pośredniej wiedzy o świecie; drugi — to poziom rozumowania dla innych (*prārthānumāna*), które charakteryzuje się usystematyzowaną strukturą omawianą w traktatach logicznych. Celem *prārthānumāna* jest przekonanie osoby trzeciej, że poznanie uzyskane drogą *svārthānumāna* jest prawdziwe. Buddyści sformułowali również metalogiczne reguły (*trairūpya hetu*), które muszą być spełnione przez rację (*hetu*), aby rozumowanie na niej oparte można uznać za poprawne.

W odczycie opieramy się na dwóch ważnych buddyjskich dziełach logiczno-epistemologicznych — *Nyāya-bindu* Dharmakirtiego oraz komentarzu *Nyāya-bindu-tīkā* Dharmottary (*Dharmottara*). Do naszych analiz stosujemy teorię *lokacji własności*, tj. metodę interpretacji logiki indyjskiej, w której stosuje się kategorie ontologiczne i syntaktyczne zaczerpnięte bezpośrednio z filozoficznej tradycji indyjskiej. Są to, m.in.: *własności (dharma)* oraz *lokacje (pakṣa, dharmīn)*, w których własności są *ulokowane*. Naszym celem jest pokazanie, iż wypracowane przez buddystów reguły, znajdujące swój wyraz w strukturze wzorcowych schematów poprawnie przeprowadzonych rozumowań, mają za zadanie pokazać osobom trzecim tożsamość (*sarūpya*) konceptualnego modelu rzeczywistości, z modelem empirycznym, jakiemu odpowiada określony stan rzeczy zachodzący poza podmiotem poznającym. Podejście takie wynika z warunków nakładanych na wiedzę w buddyzmie:

Wiedza właściwa, to wiedza nie zaprzeczona w doświadczeniu.
(Dharmottara, *Nyāya-bindu-tīkā* I.3.5.)

Wynika z tego, iż reguły, o których mowa, a za nimi schematy rozumowania, nie posiadają charakteru dedukcyjnego każącego konsekwentnie uznawać za prawdziwe pewne zdania, jeśli tylko wcześniej zaakceptowało się jakieś inne. Logika buddyjska pozostaje na poziomie epistemologii i swój cel stara się osiągnąć nie przez eksploatację niezawodnych schematów wnioskowań opartych na strukturze prawd logicznych, lecz przez ustalenie zasad prawidłowego odwoływania się do doświadczenia bezpośredniego (percepcji) oraz pewnych powszechnie uznawanych, niebudzących wątpliwości prawd ogólnych.